

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לשירת רחל.

כתב וערך: המורה אלי פררה

מנגד / רחל

קשוב הלב. האזן קשבת:

הבא? היבוא?

בכל צפיה

יש עצב נבו.

(*נבו: ארמז להר נבו שממנו ראה משה את הארץ ואליה לא הגיע)

זה מול זה – החופים השנים

של נחל אחד.

צור הגזרה:

רחוקים לעד.

פרש פנים. ראה מנגד

שמה – אין בא,

איש ונבו לו

על ארץ רבה.

חורף, תר"ץ

השיר כתוב באיפוק רב וברמיזות עוקפות את ייאושה וכאבה של הדוברת בשיר, על כך שהיא מצפה שמישהו יבוא, שמישהו ישמע ויקשיב, אך אין מי שיעשה זאת. לכן יש סימני שאלה מיהו שצריך לבוא, לשמוע ולהקשיב לה: "הבא? היבוא?" האם הוא בא כבר? האם יבוא בכלל? בעתיד? ההקשבה והשמיעה נעשות בשני אופנים: השמיעה כמובן, דרך האוזן, אולם ההקשבה, שהיא יותר משמעותית היא דרך הלב! אפשר לשמוע את דבריו של האדם המדבר אליך, ולא להקשיב לדבריו... אולם ההקשבה היא מושג המעורר אמפאטיה בלב השומע לזה שמדבר עמו. האדם הקשוב דרך הלב הוא אדם קרוב שאיכפת לו מדברי הדובר, ומה שחשוב שאיכפת לו מהדובר עצמו.

בית א':

בבית זה נמצא בעצם שני משפטים. הראשון מדבר על צפייה למישהו שיבוא וישמע את הדוברת קודם-כל, וגם שיקשיב לדבריה. המשפט השני מעין השלמה והצהרה שאין איש שומע ואין מישהו שיקשיב ועל כן הצפייה, כמו בכל צפייה, שי אכזבה: "בכל צפיה - יש עצב נבו" כלומר יש וצפויות מתממשות וישנן כאלה, ברובן, שאינן מתממשות, והצפויות הלא-ממומשות התוצאה היא אכזבה. אי-מימוש הצפייה דומה לאכזבתו של משה שנישא על הר נבו וראה את הארץ מנגד ואליה לא הגיע! כך חשה הדוברת בשיר את אכזבתה מאי-מימוש הצפייה שמישהו יבוא וישמע ויקשיב לה. אולם בצד האמירה הזאת נשמע גם אמירה נסתרת, מעין נחמה, שכך הם פני הדברים בעולם באופן כללי; שבכל צפייה יש את העצב המלווה אותה. הוא עצב האכזבה של אי-מימוש הצפייה. העצב הוא לא רק נחלתה הבלעדית של המשוררת, אלא של כל אדם המצפה ואינו זוכה.

מכאן גם מובנת כותרת השיר "מנגד" זו העמדה של כל מי שמצפה למשהו וצפייתו לא מתממשת. כמו משה שעמד מנגד, ממול, הר העברים הוא הר *נבו* (*נבו: דברים ל"ב 49: "עלה אל-הר העברים הנה הר-נבו אשר בארץ מואב") ממנו ראה משה את הארץ ולא התנחל בה כמו כל העם שאותו הוביל במדבר במשך ארבעים שנה. הם זכו לעלות לארץ – הוא לא! מכאן ניתן להבין גם את הבית השני שלאחריו.

בית ב': גם בו נמצא שני משפטים: זה מול זה עומדים שני החופים של גדות הנחל, אותו נחל המשתף משני צדדיו שתי גדות, שני חופים, אולם לעולם "לא ייפגשו". בכוונה המשוררת מדברת על נחל. נחל הוא מקור מים שאינו אכזב. תמיד יהיו בו מים שיפריד בין שתי גדות הנחל. חוף מול חוף יעמדו, "יביטו" זה מנגד לזה והנחל עובר בינותם. מעין ארץ גזרה, כלומר **אקסיומה** בלתי פתורה וקבועה שלא ניתן לשנותה. או נכון יותר על פי דברי השיר בהמשך; גזרה שלא ניתן להמירה. כמו אותה גזרה שגזר ה*צור, על משה לבל יעבור את הירדן ויגיע אל ארץ הבחירה. (*צור: הוא אחד מכינויי השמות של האלוהים). זוהי גזרה ששני החופים השותפים וקרובים לאותו נחל אבל "רחוקים" זה מזה לעולמים. רחוקים מבחינת אינם נפגשים ונוגעים זה בזה. גם על פי הארמז המקראי: (ארץ גזרה: ארץ נידחת ושוממה. ויקרא ט"ז 22: "וַיִּשָּׂא הַשָּׁעִיר עִלְיוֹ אֶת-כָּל-עֲוֹנוֹתֶיךָ אֶל-אֶרֶץ זָרָה"). ארץ גזרה נדמית למקום רחוק ושומם. האדם שצפיותו לא התממשו, מדומה כאילו והוא נשלח לארץ גזרה, למדבר. בודד ועזוב ועצוב.

בית ג': גם לבית זה נמצא שני משפטים. הראשון מתאר את תגובתו של האדם המאוכזב, כמו משה על הר נבו, פורש את כפיו, כ*סופק כפיים (*סופק: מלשון ספק; הכאה בכפות הידיים מעוצם צער או תדהמה) באמירה של הכאה על חטא, או כהכאה על כאב-לב שאדם רואה את ציפיותו מנגד והן לא מתגשמות. כמו משה בפרשת "ואתחנן" המבקש על נפשו אולי בכל זאת יתרצה האל ויתיר לו לבוא אל הארץ, אך משנגוזו ציפיותו, פרש כפיו להכיל בהן את מראה הארץ בלבו, אך לא עבר את הירדן. האדם שציפיותו נגוזו, רואה את האופק, אבל כדברי השיר: "שָׁמָּה – אֵין בָּא".

המשפט השני בבית מקבע את המעמד ואת התכונה האנושית הכללית; שלכל אדם יש את "הנבו שלו": משה לא זכה לעלות לארץ – כך הדוברת כמו כל-אדם נכזבה מציפיותיה לאותו מישהו שיבוא וישמע ויקשיב להלמות לבה. יש באמירה הזאת קונוטציה משיר אחר של רחל: "זמר נוגה" ("הַתְּשִׁמֵּעַ קוֹלִי, רְחוּקֵי שְׁלִי, הַתְּשִׁמֵּעַ קוֹלִי, בְּאֶשֶׁר הִנֵּן –") הביטוי השירי בשיר "זמר נוגה" הוא ביטוי אישי מאוד, כואב וחד. הקול הקורא קורא בדמי, ואילו כאן בשיר שלפנינו, הביטוי הופך למעין ביטוי כללי; שזהו טבע האדם וזאת המציאות. מעין מבט פילוסופי על החיים ועל האדם. כל אחד "וצרותיו" ואכזבותיו. ו"הנבו שלו" מעין אמירה של "נחמת-עניים". שזהו המצב בארץ רבה כלומר בכל מקום ואצל כל אחד.

דרכי העצוב:

- א. כותרת השיר ממחישה נושא השיר: האדם עומד מנגד לציפיותו עד שהן מתממשות או נגוזות.
- ב. הקבלה ושימוש בארמז המקראי למצבו של משה שעמד על הר נבו ולא זכה לממש ציפיותו.
- ג. הדימוי המטפורי של חופי הנחל העומדים זה מול זה ואינם נפגשים. כך האדם וציפיותו.
- ד. אמירה ומבט פילוסופי כשלהו על האדם על ציפיותו ואכזבותיו בכל מקום, בארץ רבה.
- ה. מבנה השיר, הבנוי משלושה בתים ובכל בית שני משפטים המקבעים זה את זה.